

Hoca Şükrü Efendi (İsmail Şükrü Çelikalay Efendi (1876-1950))

İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi 1876 yılında Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahip)'da doğdu. Ulemadan Mehmet İzzet Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Sıbyan Mektebi'nde orta öğrenimini de Rüştiye'de tamamladı. O sıralarda Afyonkarahisar'da bulunan Teğmen Hasan Şükrü Efendi'den özel olarak cebir ve kozmografya dersleri aldı. Daha sonra medrese eğitimi görerek Müftü Ali Feyzi Efendi'nin derslerine devam etti. 1902'de Müftü Ali Feyzi Efendi'den müderrislik icazeti aldı. İyi bir eğitim gören İsmail Şükrü Efendi on sekiz dalda müderrislik icazetine sahip oldu. Yine Ziraat Fen Memuru Tahsin Bey'den özel olarak ziraat ile ilgili dersler aldı. Bu süreçte konu ile ilgili araştırmalar yapıp modern ziraat hakkındaki bilgisini geliştirdi. Araştırmaları neticesinde öğrendiği teknikleri kendi çiftliğinde denedi. Orak, çapa, silindir ve tohum atma gibi zirai iş makinelerinin geliştirilmeleriyle ilgili çalışmalar yaptı. 1908'de İttihat ve Terakki Fırkası'nda politikaya girerek fırkada aktif görevler aldı. 13 Mart 1909'da Afyon Öğretmen Okulu'na öğretmen olarak atandı. 13 Ekim 1911'de okulun müdürlüğüne getirildi. 1 Mart 1912'de medreselerin ıslahı için kurulan komisyonda görevlendirildi. 20 Ekim 1915'te Darülhilafe Medresesi'nde öğretmen oldu. Afyonkarahisar'ın Nisan 1918'de müstakil vilayet olması ile İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne getirildi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine milli mücadeleye katılarak Kuvayi Milliye Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük etti. Bir yandan gönüllüleri cepheye gönderirken diğer taraftan İngiliz kontrolündeki depolardan gizlice silah ve cephane tedarik ederek milli kuvvetleri silahlandırmaya çalıştı. Cami kürsülerinde yaptığı vaazlar ile ulusal harekâtın amaç ve hedefleri konusunda halkı aydınlattı. Yine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük edip çalışmalarında görev aldı. Bu cemiyetin yayın organı olan İkaz Gazetesi'nde duygulu yazılar yazarak, halkın örgütlenme bilincinin gelişmesine önemli katkılar sağladı. Entelektüel bir din görevlisi olarak Afyonkarahisar'da işgale karşı halk direnişinin öncülüğünü yaptı ve milli teşkilatlanmanın başı oldu.

Birinci TBMM'de Afyonkarahisar Mebusu seçildi. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bulundu. Toplanan Meclis'in meşru olmadığı yolundaki propagandalara karşı Hacıbayram ve Zincirli Camilerinde vaazlar vererek halkı aydınlatma çabalarını sürdürdü. Meclis'in birinci toplantı yılında Defter-i Hâkanî (Tapu - Kadastro), Adalet ve İrşad Komisyonlarında görev yaptı. Bu sırada Ankara yöresinden topladığı gönüllülerle birlikler oluşturup, Kütahya - Eskişehir - Afyon Cephesi'nde görev aldı. Meclis çalışmaları başladığında, düşmana karşı düzenli bir cephe oluşturma konusunda yoğun tartışmalar yapılırken, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, Yunanlıların Anadolu içlerine kadar ilerlediklerinden söz ederek, cephe kurmanın en az beş ay gibi bir zaman alacağını ileri sürdü. Buna karşılık İsmail Şükrü Efendi, kendisine yeterli silâh verilmesi hâlinde düşmanı durduracağını vurguladı. Mustafa Kemal Paşa da onun silâh teklifini olumlu karşıladı. Ankara silah deposunda ne kadar silah ve cephane varsa kendisine verilmesini emretti. Ancak depoya bakıldığında sadece 14 adet tek ateşli bekçi silahından başka silahın olmadığı görüldü. Bunun üzerine Şükrü Efendi cüppesinin altına asker elbisesini giyerek Hacı Bayram Camii'ne koştu ve cuma namazından sonra kürsüye çıkarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında "Ey cemaati Müslimin! Evde duvarda asılı duran silahlar orada boşuna asılı kalırsa, ev sahibine lanet edecektir. Memleket ve din tehlikede kalırsa, yedisinden yetmişine kadar herkes cihatla mükellef olur. İşte ben asker kıyafetine girdim, cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelerde düşmanla çarpışacağım. Memleketini ve dinini seven benimle gelsin" dedi. Cemaatle birlikte duygusal anlar yaşayarak ağladı. O gün akşama kadar 700 parça silâh, 600 gönüllü ve 120 at toplandı. Bu grubun başına geçen İsmail Şükrü Efendi, cepheye giderek Uşak Cephesi'nde bir savunma hattı oluşturdu ve dokuz ay boyunca Dumlupınar'da düşmanın ilerlemesine engel oldu. Türk ordusunun hazırlanmasına imkân sağladı. Cephede alayının başında cephe gerisinde de

camilerde vaaz ederek Afyon halkının Milli Mücadele lehinde bilinçlenmesine katkı sağladı. Topladığı gönüllülerden oluşan birliğe gösterdiği fevkalade yararlılıklar sebebiyle “Çelikalay” adı verildi. Bu birlik, düzenli ordu oluşturulunca ona katılmakta hiç tereddüt etmedi. Soyadı Kanunu’ndan sonra da bu sıfat İsmail Şükrü Efendi’ye soyadı olarak verildi. Düzenli ordu kurulduktan sonra birliğinin başından ayrılarak Meclis’e döndü. Meclis’in üçüncü toplantı yılında Şeriye-i Evkaf Komisyonu’nun sözcülüğünü yaptı. Hilafet taraftarlarının en önemli simaları arasında yer aldı.

Saltanat kaldırıldıktan sonra yaptığı açıklamada İslamiyet’te “saltanat” bulunmadığı için bu makamı kaldırdıklarını söylese de Mustafa Kemal Paşa’nın, TBMM’nin dağılarak yeni seçimlere gidilmesi konusunda kamuoyu yoklamasında bulunmak üzere Batı Anadolu gezisine çıktığı günün ertesi, 15 Ocak 1923’te “Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi” adlı bir risale yayınlatarak Meclis’te dağıtılmasını sağladı. Söz konusu risale mecliste büyük tartışmalara neden oldu. Yirmi sekiz sayfalık hacim olarak küçük fakat içeriği açısından fırtınalar koparacak olan bu risalenin Mustafa Kemal Paşa’nın Batı Anadolu gezisinin ertesi gününe rastlaması dikkat çekiciydi. Her ne kadar kitapçığın üzerinde yazarının ismi gözüküyorsa da “mukaddimesi”nin sonunda “TBMM Azasından Karahisar-ı Sahip Mebusu Hoca Şükrü” imzası yer almaktaydı. Eser Ali Şükrü Matbaası’nda basılmıştı.

Eserin “mukaddimesinde”, 1 Kasım kararının Türkiye’de ve İslam âleminde büyük etkiler yarattığı ve Müslüman kamuoyunda tereddütler meydana getirdiğini belirten İsmail Şükrü Efendi, bu duruma birtakım yayınların ve bazı kişilerin açıklamalarının sebep olduğunu yazmaktaydı. Eserin bir özeti niteliğinde ki “mukaddimedede”; “Halife meclisin, meclis halifenindir” diyen İsmail Şükrü Efendi, bu konuda yalnız olmadığını ve bazı “ulemayı kiram arkadaşlarıyla birlikte” düşündüklerini yayınladıklarını yazmaktaydı. Adını anmadığı yazar arkadaşlarının gerçekten varlığından mı, yoksa kitapçıkta yer alan görüşlerin sorumluluğunu tek başına taşımaktan çekindiğinden mi bu risale imzasız olarak yayınlanmıştı bilinmese de her şey bir yana, söz konusu eser sonuçta İsmail Şükrü Efendi’ye mal edildi. İsmail Şükrü Efendi’nin risalesine karşı gerekli önlemler alındı.

Mustafa Kemal Paşa 16 - 17 Ocak 1923’te İstanbul gazetecileri ile yaptığı “İzmit Kasrı Mülakatı”nda, İsmail Şükrü Efendi ve arkadaşlarının savundukları “Halife meclisin, meclis halifenindir” sözlerine “Dünya yüzünde müstakil ve yeni bir Türkiye devleti vardır ve devleti kuran milletin bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Millet, memleketin yegâne hakiki mümessili bu meclistir. Türkiye Devleti’nin reisi de vardır. Bu şekil şer’idir. İlmidir. Bilhassa istiklâl-i devleti en iyi muhafaza edebilecek bir şekildir. Ve bilhassa hâkimiyet-i milliyeyi tecessüm ettirebilecek bir şekildir. Türkiye Devleti başka bir makam tanımaz ve hadd-ı zatında başka bir makam yoktur. Yani makam-ı hilâfetin vaziyet ve mahiyet-i resmisi yoktur” şeklinde cevap verdi.

İsmail Şükrü Efendi’nin “Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi” risalesine karşı alınan önlemlerden biri de, bu risaleye karşı yazılmış olan “Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliye” adlı risaledir. Bu risale İslam dini esaslarını açıklayıcı nitelikte olup, hilafet makamının hukuksal statüsünü ortaya koymaktaydı. Adı geçen risale, otuz makaleyi kapsayan beş kısımdan ve iki yüz otuz dokuz sayfadan oluşmaktaydı. Bu makalelerden bazıları Ziya Gökalp, Falih Rıfkı, Celal Nuri, Ahmet Emin, Hoca Rasih Efendi, Ağaoğlu Ahmet ve Yunus Nadi Bey’e aitti. Fakat bu risale de İsmail Şükrü Efendi’ye doğrudan doğruya karşılık veren tek yazı, F.C. imzalı ve “Hoca Şükrü Efendi’ye Cevap” başlıklı yirmi dördüncü makale idi. İsmail Şükrü Efendi’nin risalesinin sekizinci ve yirmi altıncı sayfalarından alıntılar yapan yazar, bu alıntılardan hareketle Şükrü Efendi’nin TBMM’nce o vakte kadar alınan kararları gayri meşru saydığını ileri sürmekteydi.

Ziya Gökalp’te kitaptaki makalesinde, halifelik üzerine, Hariciye, İsmailiye, İmamiye, Batıniye fırkalarının her birinin

ayrı ayrı fikirleri olduğunu, aralarında bütünüyle bir birlik olmadığını ileri sürüyordu. Bu durumda halifelik, Müslümanlar için birleştirici bir etken olmaktan çıktığını belirtiyordu. Gökalp, yine halifeliğin gerçekten İslam dininde yeri olsaydı “tırnak kesmek”, “sakal bırakmak” gibi sorunlar üzerine eğilen Hz. Muhammed’in bu konuda mutlaka bir şeyler söylemiş olacağını yazıyordu.

“Hilafet ve Milli Hâkimiyet” adlı kitabın birinci bölümünde üç yazısına yer verilen Ziya Gökalp, aynı yıl, yani 1923’te yayınladığı “Doğru Yol” adlı yazısında da; Halk Fırkası prensiplerinin tahlil ve tasnifi ile siyasal prensiplerinin açıklamasını yaparken, hilafet makamı ile ilgili olan dini prensibini de şöyle açıklıyordu:

“İstinadgâhı TBMM olan makam-ı hilâfet, beyn-el İslâm bir makam-ı muallâdır. Hilâfet makamı bütün ümmeti temerküz ettirerek, İslâm âlemindeki umumi tesanüdü husûle getirmiştir. Bundan dolayıdır ki bütün İslâm âlemi halife meselesinde alakalıdır. Yeryüzünde bir hilâfet makamı bulunmazsa, İslâm âlemi kendisini imamesiz kalmış bir tespih gibi dağılmış, perişan görür.

“Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, mutlaka İslâm ümmetinin başında, halife namı verilen şahsi bir timsalin bulunması lazımdır. Fakat bu yüksek makamı hangi Müslüman millet kendi içinden bir şahsiyet seçerek vücuda getirebilir.

“Dinen halifenin gayrimüslim hiçbir devlete tabi olmaması ön koşul olduğundan, halifeyi kendi içinden doğuracak milletin mutlaka kuvvetli bir orduya, tam bir istiklâle malik olan mücahit bir İslâm milleti olması lazımdır. Birçok asırlardan beri bu şartları haiz olan millet yalnız yeni Türkiye’dir. Buna binaen, TBMM bizzat, Halife Hazretlerini intihap ederek, kendisini bu muazzez ve muhterem makama istinatgâh yapmıştır.”

İsmail Şükrü Efendi’nin görüşlerini cevaplandırmak için hazırlanan bir başka risale de “Hâkimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmiye”dir. Bu risalenin yazarları üç mebus hoca idi. Bunlar Antalya, Muş ve Siirt mebusları Rasih, İlyas Sami ve Halil Hulki Efendilerdi.

Bu üç hoca efendi, çeşitli halifelik kurumlarına karşı ulusal egemenlik kavramını savunmakta ve “içtihat” kapısının açık olduğunu söyleyerek, 1 Kasım kararının İslam dinine uygun olduğunu ileri sürmekteydiler. “İslamiyette ruhani ve cismani farkı yoktur. Böyle bir farka delâlet edecek şekilde bulunmak kâfiri taklittir” görüşünü savunan hoca efendiler, İsmail Şükrü Efendi’nin “Hiç şüphe yok ki bu vaziyet muvakkattir. Ve inşallah çok geçmeksizin hâl-i asli ve tabii avdet edecektir. İslâm efkâr-ı umumiyesi yakinen bilmelidir ki BMM’yle meclisin intihap ve biat ettiği Halife-i Müslimin arasında hiçbir ayrılık yoktur. Halife meclisin, meclis halifenindir” görüşüne karşılık “Hayır efendim! Vaziyet muvakkat değildir. Hâl-i tabii ve asli budur” demekteydiler.

İsmail Şükrü Efendi’nin kaleme aldığı “Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi” adlı risaledeki bazı yazıların Ceza Kanunu’na göre suç teşkil etmesi dolayısıyla hakkında kovuşturma yapılmak üzere dokunulmazlığının kaldırılması, Adliye Vekâleti’nin 18 Ocak 1923 tarihli yazısıyla istendi ise de, 5. Şubece yapılan soruşturma sonucu buna gerek görülmedi.

İsmail Şükrü Efendi dönem içinde 14’ü gizli oturumlarda olmak üzere 65 konuşma yaptı. 6 soru, 3 gensoru önergesi verdi. İktisat Vekili Sırrı Bellioğlu (İzmit) hakkındaki gensoru önergesi, vekile güvensizlik ile sonuçlandı. Harp Kazançları Vergisi’nin Tahsiline Dair Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesi hakkındaki Ömer Lütüfî Yasin (Amasya) ile birlikte yaptığı teklif, Hükümetin de katılmasıyla 23 Ağustos 1922’de 251 sayılı Kanun olarak kabul edildi.

Bu dönemde milletvekilliği sona erince memleketine dönerek vaizlik hizmetine devam etti. Çay – Afyon arasındaki

Kadıköy'de ki çiftliğinde ziraat ile meşgul oldu. Ve bir Hac dönüşü 25 Aralık 1950'de Afyon'da vefat etti. Evli olup iki çocuk babası idi.

İstiklal Savaşı'nda hem cephede hem cephe gerisinde gösterdiği üstün hizmetlerinden dolayı Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.

Selami KILIÇ

KAYNAKÇA

AKBULUT, Dursun Ali, **Saltanat, Hilâfet ve Milli Hâkimiyet**, Samsun 1994.

AKGÜN, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir - İzmit Konuşmaları, haz. Arı İnan, TTK Basımevi, Ankara 1982.

GÖKALP, Ziya, **Doğru Yol (Hâkimiyet-i Milliye ve Umdelerinin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri)**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339.

KILIÇ, Selami, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

KUTAY, Cemal, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Sebilürreşad, C 2.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, TTK Yayını, Ankara 1989.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923- 1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981.

Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (1919-1923), Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, No: 6.

22/07/2024 tarihinde

*<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hoca-sukru-efendi-ismail-sukru-celikalay-efendi-1876-1950/?pdf=3603>
adresinden erişilmiştir*